

NEMZETI HIVATÁSTUDAT IRODALMUNKBAN

A NEMZET ÉLETÉNEK válságos szakaszaiban a már rég elfeledettnek hitt kérdések ostromolják meg ismét az irodalmat sürgető kényszerűséggel. Ha a nemzet élete változáshoz jutott, sorsának alapvető kérdéseit kell ismét feltennie, hogy a jövő jobbra vagy balra fordítása felett dönthessen. Milyen szerepe lehet az irodalomnak a sors zaklatott óráiban, maradhat-e továbbra a hideg nyugalom fölényes távolságában, hogy az eseményeknek csak szemlélője és megörökítője legyen, vagy küzdenie kell-e a jövőendő formálásáért a jelen egész súlyát és kötelezettségét vállalva?

A kényelmes megoldások sohasem csábíthatják a művészt, aki tudatában van annak, hogy írása mindig tett, amelyet ezer szállal kötöz magához a vele együttélő közösség, az táplálja észrevétlenül és akarata ellen is és abban hullámszik tovább minden elejtett szava, szüntelenül emlékeztetve a felelősségre. A tett felelőssége elől menekülni nem lehet, a nemzeti közösség kötelező ereje megnő a válság óráiban és így vagy elsorvad az irodalom, vagy vállalja a jövőért való harcot a nemzet szolgálatában. A kérdés csak az lesz ekkor: milyen formában lesz szolgálat az írás, hogyan harcolhat az író, mit vár tőle a nemzete és mit kell adnia a nemzetnek?

A világháború után ismét erejére és öntudatára ébredő Európában a nemzeti eszme jegyében szervezkedő nemzetek között a hivatástudat kialakítása vált egyre fontosabb kérdéssé. A faji felsőbbrendűsége épített hivatástudat a nagy nemzetek hatalmi törekvéseinek lett egyik, a tömegek előtt hathatós támogatója; ez a hivatástudat a nemzet egységé formálását és harckészségét, küzdőképességét erősítette. Kisebbségi nemzet ilyen hatalmi törekvésekkel összekapcsolódó hivatástudatra természetesen nem gondolhat, a hivatásnak politikai értelmezését már eleve elvetve azt egészen szellemi, eszmei síkra kell átvinnie. A hivatáskérdésnek itten a csüggedés, reménytelenség, iránytalanság idején nő meg a jelentősége, amikor a nemzet a megkapaszkodás és új életkezdés szükségét érzi.

A TRANSYLVÁNIAI életbe is 1919 után, a kereső évek nyugtalanságában hatolt be a hivatáskérdés, hogy az élete értelmét, szilárd alapját elveszített magyarságnak új hitet, lehetőségeket és célt adjon. Az föld kötőerejét, a megkapaszkodás parancsát, nemzeti műveltségünk jelentőségét és hivatását kellett fel-

fedeznie, hogy a magyar életnek ismét megtaláljuk az értelmét. A transylvániai magyar hivatástudatnak a védekezés szolgálatába kellett állania és ennek érdekében felébreszteni és egy gondolatban összeforrasztva egységesen ellenállóvá tennie a nemzeti élet-erőt. Egy ilyen, a védekezést és a puszta életet szolgáló hivatástudat eszményi elgondolásokból indult ki, a szellemi erőiben való feltétlen hitre alapozta az életet és remélte az egységes transylván szellem kialakulását. Ha a transylvániai magyarság az eddig ismert valóság elvesztése miatt az örök lelki javakhoz menekült, az irodalomra hárult a nagy feladat: a megmaradt szellemi kincsekbe kapaszkodva, az örök transylván hivatást kiépíteni. Az irodalmat még a hivatástudat indította és növelte meg, amely az írótól és az irodalomtól várta az egész nemzeti élet irányítását és megmen-tését, életben tartását is egyben. Ez a hit az indulásnak sok moz-zanatát megmagyarázza, de ebben a formában nem maradhatott meg és a transylván írók nem igazolta a következő időre is.

A nemzet gondolkozását, sorsával való küzdelmeit irodalmá-ban fejezi ki. A transylvániai irodalom is egy nemzettöredék hiva-tástudata kialakulásának és kötelességkeresésének útját vetíti elénk. Hogy a transylvániai magyarság szembeszállt a sorsával, új életéhez új célokat és hivatástudatot keresett, azt önmagában bizonyítja szellemi életének, irodalmának kifejlődése, de annak belső erejét és eredményét nem mérheti le. Az irodalom felébresztése az irá-nyító eszmére való szomjas áhítozást támaszt, de tudott-e ez az irodalom olyan eszmét kitermelni, amely egységgé kapcsolja össze a lelkeket és a bennük szunnyadó akaratot tömegeket lendítő erővé formálja? Aligha tudott és ez a hatása is csak csökkenőben van az első, forrongó küzdelmeket lezáró évtized ufán. Nem lehetett meg ez a hatása, mert magával hozta a magyar társadalom-nak és ezzel együtt az egész magyar kultúrának hagyományos úri, elzárkozó szellemét. A magyar társadalmi tagozottság Transylvániában is, ha nem is olyan mértékben mint Magyarországon, határolt, élesen kialakult volt és a városi kultúra ezzel természe-tesen elkülönült a népi kultúrától. A transylván magyar irodalom is csak a városi, úri osztálynak szólott, annak tudott kisebb-na-gyobb mértékben ügyévé válni, a határokat öntudatos irodalom-politikájával és új felfogásával áttörni alig kísérelte meg s így ez a munka még mindig előtte áll, A kiindulásnál tehát tisztában kell lennünk azzal, hogy a transylván magyar irodalom csak egy szűk városi közönségre tudott hatni, annak adhatott gondolatokat, eszményeket, de tömegeket mozgató, a nemzetet lelkileg egygyé tevő hitet, életcél, hivatástudatot nem alakíthatott ki.

Ha a gondolatoknak, eszméknek nincs hirtelen gyújtó erejük, de az adott élet parancsaiból fakadnak, a mélyben észrevétlenül, lassan munkáló erőkké válhatnak. A transylván magyar irodalom útjában is olyan gondolatokat, célkitűzéseket kell keresnünk, ame-lyeknek mélyre vetett magjából még nem szökött ki a kalász.

Az önmaga sorsára először eszmélni kezdő transylvániai iro-dalom az ittmaradás, megkapaszkodás magját veti el. Hivatásnak kevés még ez, a ma kötelességének elég. 1919—21 évei még az

álom kábultságában telnek el, a ködtől még nem lehet a jövőbe nézni, de a helytállás parancsa elég erős ahhoz, hogy megnyugtató jelszóvá váljék.

A TRANSYLVÁNIAI magyar irodalom első öt évét a líra korszakának szokták nevezni; a lírát a hivatáskialakítás feszíti. A következő korszak, a próza a kötelességkereséshez vezet. A hivatástudat ébreszti, sürgeti a költőt, de mi az első hivatás? Maga az írás. Az írás hit az élet mellett, az élet, a mozgás biztosítója; írni kell, hogy a saját hangunkat, szívünk dobogását hallhassuk. Az első pár év az ébredés, az előkészület, a folyóirat-indulások kora, története a tapogatózások közé visz be.

Az *Szemle*, a *Magyar Szó*, *Tavaszi*, *Zord Idő*, *Napkelet*, majd a *Pásztortűz* a megszólalás első kísérletei. Részben tudatosan fognak a transylván kérdések megtárgyalásához és az írók megszervezéséhez, mondanivalójuk azonban még nagyjából az új magyar írók egyéni panaszaiából áll. Az egyén még nem tudja a közösség kérdéseit meglátni és ha nem tud tőlük elszakadni, a mese hazugságába burkolja őket.

Az étellel való szembenézés és a transylvániai hivatás kérdése az 1920 végén meginduló *Napkelet*ben és a később vele szembenálló *Pásztortűz*ben kezd kibontakozni. A magyar munka kötelességére hamar rámutat Szentimrei, de a transylvániai hivatáskérdéssel bármilyen sokat is foglalkoznak később, mégis csak tág keretek között mozgó, a múlt felé forduló, határozatlan megállapításokhoz jutnak. Kós Károly az népek kölcsönhatásaira, Transylvánia kiegyenlítő szerepére építi a hitét, az emberszeretet és szabadság eszméitől megittasult Paál Árpád szerint pedig „a transylvániai magyaroknak az a nagy feladat jut, hogy megszerezzék az örökké árva és testvértelen Magyarországnak a környező népek őszinte barátságát.” (*Napkelet* 1921) A *Napkelet* írói a demokratikus és sokszor az egész Európával megértést kereső nemzetközi eszméken keresztül keresték Transylvánia jelentőségét és a magyarság feladatait, de tulságosan messze nézve és elméletekben veszve el, nem tudták az itteni társadalmat fölrázni és hivatástudatukat kötelező erejűvé tenni. A megformált hivatástudatnak nem volt elég vonzóereje s így kifelé alakító hatása éppen nem lehetett.

A *Pásztortűz* a magyar szellemi hagyományok mellett örködött; a lelki magyarság gondolata innen indul ki a megmaradt értékek megőrzésének hangoztatásával. A kisebbségi élet irányt szabó szervezetei az egyházak. Az általuk munkált cél a nevelés, ennek intézményei az iskolák. A transylvániai magyar életnek tehát legfőbb feladata és célja az iskolák megtartása és kifejlesztése lesz.

Hogy a célkeresés és általa a nemzet életének megtartása ezekben az években már mennyire foglalkoztatja a transylvániai magyarság vezető szellemeit, azt mutatja a Gyárfás Elemér munkája is (*problémák*, 1923), aki mindjárt a kiindulási pontnál ezt a kérdést akarta tisztázni. Szerinte a transylvániai magyarságnak az az Istentől rendelt világtörténelmi hivatása, hogy

összekötő kapocs legyen a Középeurópa tengelyében elhelyezkedett román és magyar népfai között.” A kedvezőtlen politikai viszonyok miatt ez a gondolat sem válhatott életünk tengelyévé.

A népükért aggógó lelkek legszebben megformált hivatástudata sem lehetett társadalmat, nemzetet éltető eszme, a nevelés célja sem ad irányvonalat a hánykolódó nemzetnek, a nemzet erőforrásokat, szilárd pontokat keres a jelenben, melyre életét helyezteti és tovább viheti. A nyugvó pontokat nem a közírók, politikusok, hanem a költők találták meg.

Mi a legbiztosabb nyugvópont? A föld. A nemzeteket meg-rázó, összetörő forradalmak láza után csak a transszylvániai hegyek maradtak meg békét kínáló, mozdulatlan menedéknek. A kétség-beejtő földrengés után a megkapaszkodás és megállás öröme tör fel Áprily Lajos *Tetőn* c. költeményében. A transylvániai föld kiindulási pontja lesz egész költészetünknek, a föld adja a megmaradás, az élet hitét, a föld ellenállásra, küzdelemre, dacra, kötelességvállalásra sarkal. A viharok pusztította sziklás, székely föld sugalmazza Tompa Lászlónak a harc büszke szavait: „én az idővel bátran szembenézek.” A föld formálja meg Áprily Lajosban is a transylvániai hivatás érckemény parancsát: „jövőt nevelni, embert és magyart”. A transylvániai hegy szimbolummá válik a Kós Károly *Varjunemzettségében*, amely a hozzá hűeket megtartja és megacélozza. A föld, a hegy az eszmék szabad kibontakozását, a szellemi és erkölcsi erők örök hatalmát mutatja meg Reményiknek, a zűrzavaros emberi világból kivezetve kiegyenlítő erővé válik. A föld mellé így sorakoznak megtartó, megerősítő hatalmaknak az idők viharában változatlan örök lelki erők. A hit még erőszakolt, mert hol van az az életcél, mindenkit átjáró nemzeti hivatás, amelybe megkapaszkodhatna? Egyetlen lehetőség a szorongató valóságot egyelőre kikapcsolni és a szellem hatalmára építve az életet, megerősíteni a kötelesség parancsait. Reményiknél életelvvé válik a kötelesség, az egész kisebbségi életnek egyetlen kötelező elve. A kötelesség: „használni a nemzetnek bármi áron.” A kötelességvállalást azonban belső, erkölcsi hivatástudat élteti, amely a sorsra hárítja a nemzetek életének megváltoztatását, de az igazabbá levéssel akarja kiérdemelni az emberibb életet.

Maga a hivatáskeresés költőinknél sem hozott tehát olyan eredményt, amelyet a nemzet magába zárhatott és életével bizonyíthatott volna. Mi a transszylvániai magyar hivatása? — kérdezhetjük költőink nyomán. Nem más, mint akármely más nemzetnek: a maga helyén örködni szellemi javai fölött és kötelességét hűen teljesíteni. Ha tömegeket mozgó hivatástudatot így nem is sikerült kialakítani, de a háborgó tengeren szilárd nyugvópontot talált a transylvániai költő s ebből új élet bontakozott ki. A transylvániai földet, szellemi és erkölcsi erőink kötelező parancsait a transylvániai magyar költészet fedezte fel számunkra és tette nemzeti életünk alapjává. Életünk szerves törvényeit, hatóerőit fedezte fel bennük s így tudott — egy időre legalább — társadalmi közszellemet alakító erővé válni. A transylvániai magyar költészet és a magyar társadalom széles rétegei ezekben az években egy-

másra találva ölelkeztek össze, ez a teljes egymáshoz simulás azután már csak futó pillanatokra tért vissza.

HA A LÍRÁBAN az élet új hitét találta meg a transylvániai magyar, a prózában fokozatosan a valóság felé fordult és egész életének összetételét, kérdéseit, kötelességeit, rendeltetését akarta tisztázni. Az első megtalált nyugvópont, a föld után az önmagára eszméléssel jött a másik eleven, erőt adó valóságnak, *a népnek felfedezése*. A föld lelki megnyugtató, szorongást csillapító, felszabadító szer volt, a nép felfedezése izmokat mutogató büszkeségben, örömkialtásokban tört ki. A népet a székelységben, a Hargita lábainál és erdeiben fedezte fel a transylvániai irodalom. A természet és az ember élete itt összekapcsolódott, szerves egésszé lett, a környezetével harmóniában élő és a maga egész testi, szellemi valóját szabadon kibontó élet lett a székelység által iránytmutató jelentőségűvé. A székely írókon át látta meg a magyarság, hogy a transylvániai magyar élet alapja a nép, hozzá kell visszatérnie és az ő szolgálatába kell állítania a munkáját. Az irodalom teremtő forrásokat a néptől kaphat és az a hivatása, hogy feltárja a mélyben rejtőző kincseket. A transylvániai társadalmi élet átszervezését készítették elő ezek az írók, de többet jelent még ennél, hogy megrendült világnézetünket új lelki tartalommal tudták megtölteni. Nyíró József meglátja, hogy a föld, az anyag törvénye uralkodik a világon, „mert az anyagban az Isten lelke vagyon” és az megvédi, szeretettel egymáshoz fűzi a nemzetek belső, lelki hatalmát, amelyet külső hatalom nem vehet el. Tamási Áron is a földből, a természet csodájából meríti hitét, hivatástudatát. A földhöz való hűség tanít meg a kötelességekre, azoknak a lényege pedig az, hogy „szeretni kell a hazát, mint a szülőket, de szolgálni és követni az igazságot kell, ahogy Krisztus cselekedte.” A szolgálat, az igazabbá levés mai kötelessége mögött pedig távolról int az örök hivatás: a transylvániai gondolat, a népek közötti testvéries megértés munkálása.

A föld és a nép után a tájékozódás harmadik pontja a történelem lett. A jelen kérdesei elől való menekülésben a legbiztosabb menedék a történelem és az erejüket, hitüket elveszített népek a történelemben találják meg legkönnyebben az összetartó megnyugvást, de a transylvániai magyarság számára a történelem a jövő felé lendítő erővé tudott válni. A történelem a transylvániai föld sajátos törvényeire tanít először Kós Károly által, Makkai Sándor pedig a történelemből felénk kiáltó erkölcsi parancsokra figyelmeztetett. A történelem a büntetés alázatos elviselésére és a jövőért való áldozatkész, teljes erőmegfeszítésű munkára tanít. A tanítás közben szinte el is tűnik már maga a történelem és maga az erkölcsi parancs lesz az egész élet irányítója. A történelmi és a természeti kiindulási pontból így egyformán a lelki, szellemi magyarság kialakulásának parancsához és az erkölcsi erőben való hithez jutottunk. A transylvániai magyarság hivatása így természetesen a lelki magyarságnak a hitéből táplálkozik és nem lehet más, mint „hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erőfeszítéssel

egyetemesen emberi szellemmé legyen. Maguknak a kisebbségeknek a világhivatását is felfedezi Makkai Sándor, a transylvániai magyar hivatást pedig részletesen így fejt ki: „a transylvániai magyarságnak... transylvániai magyar szellemi életet kell élnie, mely önállóan épül föl a magyar örökségen, de ugyanakkor öntudatosan keresi és munkálja az egyetemesen emberi értékek szolgálatát. Népszerűen szólva ez azt jelenti, hogy a transylvániai magyar embernek a legműveltebb magyar embernek kell lennie és együtt a legemberibb műveltségének is kell lennie.”

A HIVATÁSKERESÉSNEK így Makkai jut el legtisztább és minden időknek szóló eredményéhez, de ezzel együtt lezárja a hivatáskeresés folyamatát és önmagunk kritikai vizsgálatával indít meg új folyamatot. A transylvániai hivatás örök parancsa időtálló, messzire mutató figyelmeztetésnek megmarad változatlanul a transylvániai élet háttérében, de szinte megközelíthetetlen távolsága miatt nem válhatik nemzetet lendítő, mozgató erővé. Maga a *Magunk revíziója* már világosan mutatja, hogy Makkai nem a hivatástudat kialakítását tartotta a legfontosabbnak a transylvániai magyarság megmaradásához, hanem a történelem felé fordulásból merített kritikai gondolatot fogalmazta meg egész szélességében és együtt az építés gondolatának rakta le az alapjait. Az ideális világszemlélettől közben már egészen elfordult a transylvániai magyarság, a történelmi szemlélet a nemzeti bűneinket feltáró regények nyomán már megindította nemzeti és társadalmi kérdéseink kritikai vizsgálatát, de a jelen kérdéseire és a jövő építéséhez még bátortalanul, határozatlanul nyúltak íróink. A múltba nézve könnyebb volt a vezető társadalomra bűneit ráolvasni (Tabéri), de már a mai társadalom kritikáját csak nagyritkán kísérelte meg transylvániai regényíró (Tamási, Kacsó). Makkai rámutatott társadalmi életünk gyökérhibáira, de tovább ment ennél: előítéleteink feltárásában az egységes lelki nemzet gondolatából indult ki s rámutatott arra, hogy az életet csak a szerves együttműködés tarthatja meg. „A transylvániai magyarság kisebbségi élete a *társadalmi megszervezkedésen* fordul életre vagy halálra” — írta és ez a megszervezkedés „csakis az erkölcsi érték mérővesszeje szerint alakulhat meg.”

Magunkrautaltságunk felfedezése és bevállása után válhatott csak a társadalmi megszervezkedés parancsa, az egységes szerves nemzeti élet kifejlesztése kötelező és megmentő erejűvé. Ha tehát így egész népünknek szóló, a nemzet minden rétegét átjáró hivatástudatot a transylvániai magyar próza sem tudott kialakítani, viszont az erkölcsi különbbé válást tette életünk alapjává, ezzel kifejlesztette a kritikai szemléletet és megindított a kötelességek útján. Az 1930-as évek fordulóján mind nyilvánvalóbbá válik, hogy a transylvániai magyar életet nem az eszmei elgondolások lendítik előre, a lelki kincsek önmagukban nem emelhetnek fel a valóság fölé és vihetnek annak megdöntéséig, az életnek szüksége van a valósággal való szembenézésre és ezért a kötelességeknek, a sors mai parancsainak kibontása és feltárása a feladat. Az élet nem áll

meg egy gondolat mellett, néha észrevétlenül és váratlanul előre halad és a mag elvetője nem tudja követni a kiszökellő szár növéseit.

A transylvániai magyar irodalom hiányainak, mulasztásainak és egyben hivatástudata csökkenésének az okát is itt kell keresnünk. Az első négy öt év lírája, mint ahogy azt az előzőkben láttuk, a közszellem mélyben rejtőző hullámzását fejezte ki, erőket ázott ki és hozott a felszínre, az élet a transylvániai sors törvényét érezte meg és így társadalomalakító is lehetett. A tájékozódni akaró próza is tovább vitt a sors parancsainak, az életből fakadó kötelességek föltárásában, megismerésében, de az egész életre kötelező érvényüvé nem tudta tenni. A néphez, a természetes élethez való visszatérés összetalálkozik az európai szellemnek a gépi, városi kultúrától való elfordulásával, de a visszatérés bátorsága és következetessége hiányzott és így még nem tudott megszületni az az irodalompolitika, amely irodalmi életünk alapjává és mindent átjáró erejévé tegye ezt a gondolatot.

A mai transylvániai élet a társadalmi védő és elválasztó falak lerombolásával elsöpörte a régi „úri” társadalmat és egységes népi közösséget alakít ki. Irodalmat akar ez a népi közösség, irodalmat, amelyet az ő élete éltet. Az irodalomnak vállalnia kell ezt a közösséget minden rétegében, meg kell találnia az utat legelrejtettebb pontjaihoz, különben hűtlen lesz a transylvániai élethez. Magának az irodalomnak, mint egységnek, hivatása, hogy az egész nemzeti testet átjárja és összeforassza.

Az író az 1920-as években előljárva kutatta az élet útját, a szellem előre törtetett, az élet pedig meghallgatta a figyelmeztetést és követni tudta. A kritikai szemléletet és utána az építés szándékát, a munka felé irányító lökést az élet átvette és ki is szélesítette. Csakhogy az 1931-ben megjelent „Magunk revíziója” volt a transylván irodalom utolsó nagy társadalom- és közszellem-alakító alkotása, amelynek gondolatait az egész fiatal nemzedék magával vitte, építő munkájának alapjává tette és életét e könyv szellemében igyekszik formálni. Az életet tehát így az irodalomtól kapott lökés vitte előre. S mégis, mintha az irodalom útmutatásait éppen az irodalom nem hallgatta volna meg. Manapság az élet minduntalan nekünk vágódó problémáit és a velük szervesen összefüggő nemzeti kötelességeket már nem kutatja a transylvániai irodalom olyan élénkséggel, társadalomformáló hatásából is sokat veszített.

Pedig az író felelősséggel tartozik az életnek. Előle kitérni, félreállva meghúzódni nem lehet: aki a küzdelem elől menekülni akar, azt könyörtelenül eltíporja az idő. A felelősség minden tetteben benne szunnyad: az író a tollával harcol, küzd, vergődik vagy diadalmaskodik az emberibb életért, feszülő erők kirobbanásáért, nemzete, faja, minden testvére boldogságáért. A felelősség vízi, kergeti, űzi. Az író a kor erőit bontja ki és szabadítja fel. S ezt kell tennie a transylván írónak is.

Micsoda kötelességekre szólít a transylvániai élet? Társadalmunk és erőink vizsgálatának kényszerűsége sürget. *Az író itt is megindította a munkát s azután átadta a tudós kutatónak.* A tudós

és író munkája azonban ma már nem választható el. A transylvániai írónak is le kell szállania a társadalom mélyére, mint ahogy azt magyarországi író társai is megtették. A nemzet életével való összeforrás nem szegényítette, hanem gazdagította egy Illyés Gyula vagy Kodolányi János művészetét. A nemzet életének vizsgálata ma már Transylvániában fiatal emberek nagyszámu csoportját izgatja és hajtja munkára. De tudnunk kell, hogy a *társadalomvizsgálat csak eszköz a munka, az építés útjának megtalálásához*. A transylvániai élet ma ezt keresi s a nemzetével együtt élő író ma nem kerülheti ki ezt a problémát. Ezért figyeljük kíváncsian, hogy a fiatal írónemzedék feszíti e már a régi kereteket és új társadalmi tudattal, kötelességérzéssel néz-e szét az életben. Hol vannak a fiatal írók, akik meghallják a nemzet hívását és a kor egyre sürgetőbb parancsait?

VITA ZSIGMOND.